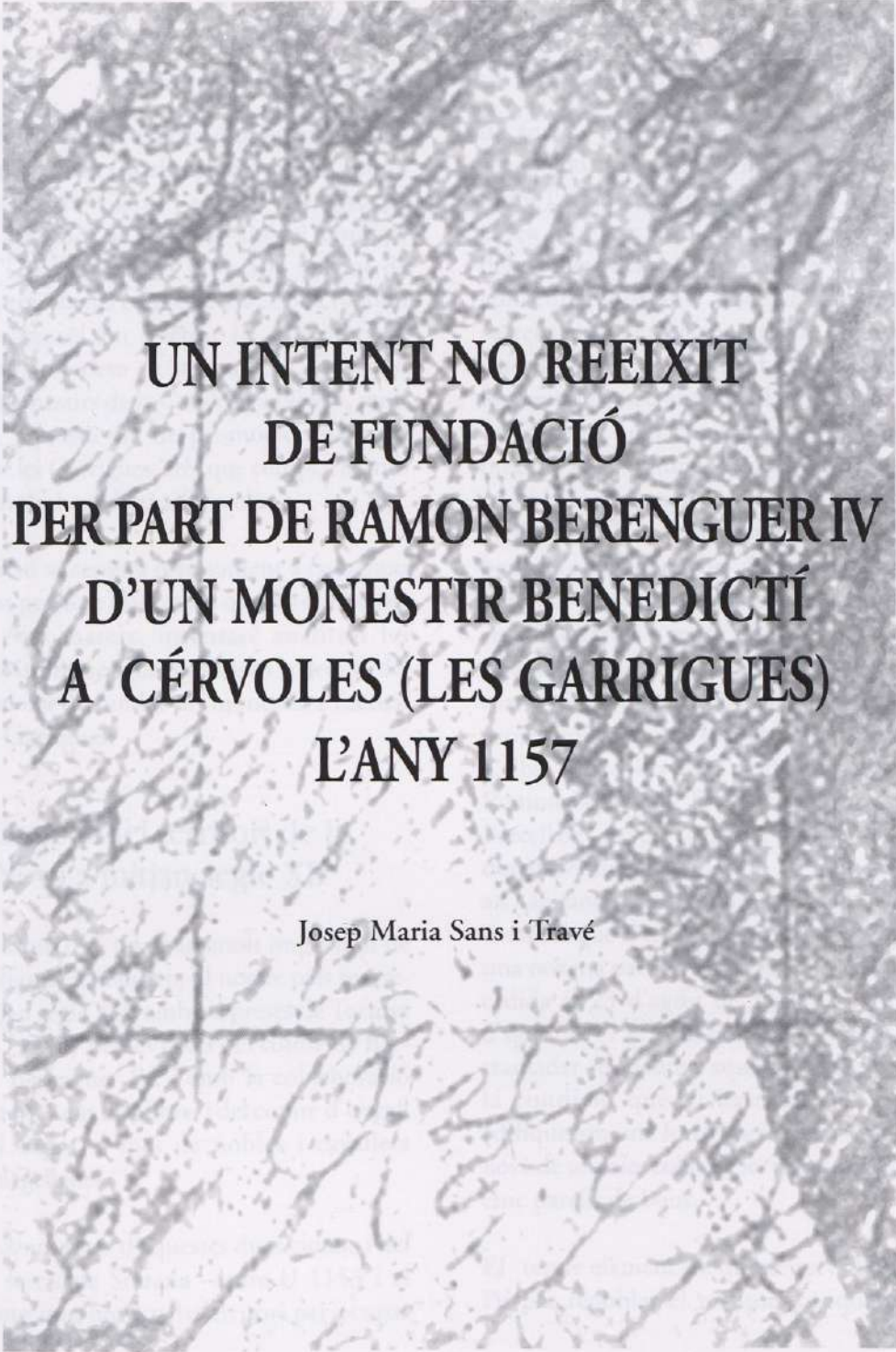

UN INTENT NO REEIXIT DE FUNDACIÓ PER PART DE
RAMON BERENGUER IV D'UN MONESTIR BENEDICTÍ
A CÉRVOLES (LES GARRIGUES) L'ANY 1157

**UN INTENT NO REEIXIT
DE FUNDACIÓ
PER PART DE RAMON BERENGUER IV
D'UN MONESTIR BENEDICTÍ
A CÉRVOLES (LES GARRIGUES)
L'ANY 1157**

Josep Maria Sans i Travé

UN INTENT NO REEIXIT DE FUNDACIÓ PER PART DE RAMON BERENGUER IV D'UN MONESTIR BENEDICTÍ A CÉRVOLES (LES GARRIGUES) L'ANY 1157

Avui, la ruta del Cister agermana culturalment i turística tres comarques de la Catalunya Nova, ben veïnes de les Garrigues: l'Alt Camp –amb el monestir de Santes Creus–, la Conca de Barberà –amb el monestir de Poblet– i l'Urgell –amb el monestir femení de Vallbona. Si el projecte del comte de Barcelona Ramon Berenguer IV s'hagués dut a terme tal com ell el va planejar, avui no parlàrem de la ruta del Cister, sinó de la ruta dels Monestirs de la Catalunya Nova i, molt probablement, aquesta via de promoció comarcal integraria també les Garrigues, atès que comptaria amb un magnífic cenobi benedictí a Cérvoles.

La meua exposició se cenyirà precisament a comentar l'origen d'aquest projecte i les causes que determinaren el seu fracàs. Així mateix, intentaré analitzar les circumstàncies històriques que motivaren la decisió del comte de Barcelona de fundar un monestir a l'actual comarca de les Garrigues.

1. La colonització del territori de la Catalunya Nova a mitjan segle XII

De tots és ben sabut que una part molt important de l'espai que configura actualment el nostre país fou recuperada a mitjan segle XII, amb les preses de Tortosa (1148) i Lleida (1149) per les hosts del comte de Barcelona Ramon Berenguer IV, i amb la col·laboració dels genovesos a la ciutat de l'Ebre, i del comte d'Urgell a la ciutat del Segre, a més de nobles i cavallers barcelonesos i urgellencs.

Després de les conquestes d'aquestes dues ciutats i del darrer reducte sarraí de Siurana –entre el 1153 i el 1154–, restà entremig un extens territori per ocupar

de forma definitiva mitjançant l'establiment de repobladors. Ramon Berenguer IV per tal de dur a terme l'acció colonitzadora –i així ho continuà també el seu fill i successor Alfons I– se serví, d'una banda, dels nobles del seu entorn més immediat, als quals concedí importants dominis o simples termes de castells perquè, personalment o a través dels seus vassalls, incorporeessin gent procedent dels seus feus a les noves terres; d'altra banda, ell mateix dugué a terme directament actuacions d'aquest tipus concedint termes a vassalls propis, homes concrets o bé a futurs repobladors, perquè sota l'administració, direcció i vigilància del seu representant, en qualitat de veguer o batlle, s'establissin a un determinat lloc amb les seves famílies, conreessin les terres de l'entorn i bastissin els seus habitacles a redós d'un castell o d'una fortalesa que sovint havien d'ajudar a la seva construcció o manteniment. Podríem citar com a exemples d'aquest capteniment comtal les poblacions veïnes de l'Espluga Calba, concedida el 22 de desembre de 1148, mentre Ramon Berenguer IV assetjava Tortosa, al seu batlle Porcell de Cervera i a quatre repobladors¹; o Vimbodí, donat pel mateix comte el 30 de novembre de 1151 als habitants presents i futurs d'aquest lloc, amb l'única condició que el reconeguessin com a senyor i li donessin una novena part de les seves collites²; o Vinaixa, concedida el 23 d'agost de 1151³ –i confirmada el 26 d'agost de 1152⁴ –als homes de Tàrrega que volguessin traslladar-se a viure a aquest lloc de les Garrigues amb la condició que hi bastissin les seves cases i hi edificuessin una fortificació, reservant-se el comte un novè de totes les collites i les terres que poguessin llaurar cinc parells de bous.

El tercer element de què se serví Ramon Berenguer IV per repoblar el territori conquerit el representà

¹ José Mª FONT RIUS: *Cartas de población y franquicia de Cataluña, I*, Textos, Madrid-Barcelona, CSIC, 1969, doc. 88, pàgs. 140-141.

² Agustí ALTISENT: *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 143, pàgs. 129-130.

³ Agustí ALTISENT: *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 141, pàg. 128; José Mª FONT RIUS: *Cartas de población y franquicia de Cataluña, I*, Textos, Madrid-Barcelona, CSIC, 1969, doc. 86, pàgs. 138-139.

⁴ Agustí ALTISENT: *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 149, pàgs. 133-134; José Mª FONT RIUS: *Cartas de población y franquicia de Cataluña, I*, Textos, Madrid-Barcelona, CSIC, 1969, doc. 90, pàgs. 142-143.

l'Església; es tractés de prelats, d'ordes militars o monàstics. Sant Oleguer, per exemple, va rebre de Ramon Berenguer III la ciutat i el camp de Tarragona el 1118, però va ésser en temps del seu fill quan els successors de l'esmentat arquebisbe colonitzaren Reus, Cambrils, Constantí, la Selva, el Rourell, Valls o Vilaverd, entre altres.⁵ Els templers, per posar un altre exemple, amb la donació l'any 1153 del castell de Miravet amb el seu amplíssim terme, iniciaren poc temps després la repoblació d'una bona part de les actuals comarques de la Ribera d'Ebre i la Terra Alta, fundant poblacions i atraient famílies pageses procedents principalment dels seus feus de les comarques ponentines.⁶

Finalment, els monestirs foren també centres de repoblament i de colonització eclesiàstica, especialment els integrats en el Cister. És en aquest sentit colonitzador que s'ha d'entendre la donació feta el mes de gener de 1150 per Ramon Berenguer IV a l'abat Sanç de Fontfreda de l'Hort de Poblet, situat a l'extrem de la Conca de Barberà, sota mateix de les muntanyes de Prades, perquè hi bastís un monestir cistercenc.⁷

El punt de partida del futur monestir era tan favorable que difícilment podia fracassar el projecte del comte barceloní. En efecte, l'erecció del nou cenobi era confiada a una comunitat amb suficient dotació de personal que li permetés destinar tretze monjos a la nova fundació filial. A més, ja inicialment, el 1150, disposà també d'un important terme monàstic, situat entre l'Espluga de Francolí i Vimbodí, a les falques de la Serra de Prades, que fou novament delimitat pel comte el 18 d'agost de l'any següent.⁸

Efectivament, Poblet reeixí, amb l'especial protecció de Ramon Berenguer IV, a constituir-se com un gran monestir, amb prestigi i fama, i amb una comunitat

cada vegada més nombrosa, integrada majoritàriament per monjos, que socialment procedien de la mitjana i petita noblesa del país, i per conversos aportats per les famílies pageses de les poblacions de l'entorn.

Ben aviat, Poblet fou objecte de la generositat dels nobles catalans, especialment dels afincats a la Catalunya Nova que, seguint l'exemple del comte de Barcelona, maldaren per emular-lo amb donacions de terres, drets i béns.⁹

Aviat, també, el monestir de la Conca aconseguí forjar un domini territorial que ultrapassà el marc del propi terme i comarca i que, anys després, s'havia d'estendre com a clapes senyorials pobletanes arreu del país.¹⁰

2. La donació de Cérvoles (les Garrigues) a tres eremites perquè hi fundin un monestir benedictí (26 de maig de 1157)

Consolidat el monestir de Poblet, Ramon Berenguer IV, per tal de potenciar la colonització de la zona de les Garrigues, concedí, mentre es trobava a Tortosa, el 26 de maig de 1157, a tres eremites el lloc de Sòrboles –actualment Cérvoles– situat dins l'antic territori de Siurana, perquè s'hi bastís “una església i un altar en honor de la Mare de Déu” i s'hi fundés, així mateix, “una abadia de l'orde, religió, obediència i regla de Sant Benet”.¹¹ A més, per garantir el manteniment dels futurs monjos, el comte els féu donació de les terres que poguessin conrear anualment sis parells de bous. I per facilitar encara més l'assentament monàstic els concedia l'aigua del riu Set perquè poguessin regar els horts i els conreus del voltant i perquè poguessin edificar, en el lloc més adequat, un molí aprofitant el corrent de l'esmentat riu.

⁵ José M^o FONT RIUS: *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, I, Textos, CSIC, Madrid-Barcelona, pàgs. 722-747; Josep M. RECASENS: *La ciutat de Tarragona*, vol. II, Barcelona, 1975, pàgs. 69-81.

⁶ Josep ALANYÀ I ROIG, “La carta de poblament de Pinyeres (Batea, Terra Alta) (1280)”, *Anuario de Estudios Medievales* 21(1991), pàgs. 99-106; Josep Maria SANS I TRAVÉ: *Els templers catalans. De la rosa a la creu*, Lleida, 1996, pàgs. 336-354; Josep SERRANO DAURA: *Els Costums de la Batllia de Miravet. Estudi introductor i edició*, Gandesa, 1999, pàgs. 22-31.

⁷ Agustí ALTISENT: *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974, pàgs. 25-28.

⁸ Agustí ALTISENT: *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 140, pàg. 127.

⁹ Agustí ALTISENT: *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974, pàgs. 32-34.

¹⁰ Agustí ALTISENT: *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974, pàgs. 53-69, especialment el mapa de les propietats a final del segle XII, a la pàg. 54.

¹¹ Agustí ALTISENT: *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 199, pàgs. 168-169.

Els beneficiaris d'aquesta donació comtal eren tres eremites, que en aquell temps devien ser prou coneguts en aquestes contrades: Ramon Homededéu; Ramon, *l'eremita*, i Guillem.

Llevat de Ramon, *l'eremita* –del qual en parlarem tot seguit–, dels altres dos no en sabem gairebé res, perquè no han deixat cap altre rastre en la documentació de l'època. En tot cas, però, i a manera d'hipòtesi versemblant, podria tractar-se d'un dels grups eremítics afincats en el sector més occidental de la frontera del comtat de Barcelona, a tocar amb terra del valiat de Siurana, que havent-se apartat del món, els seus membres havien optat per dur a terme, en la solitud d'aquelles contrades deshabitades i feréstegues, una vida dedicada a la penitència i l'oració. Potser aquest grup podria relacionar-se amb els eremites que estaven afincats en el sector de Poblet, abans que aquest lloc fos concedit a l'abat de Fontfreda per tal que hi organitzés un monestir, colla que es devia veure obligada a abandonar l'indret i a traslladar-se a un territori de propietats paisatgístiques semblants, i caracteritzat també per l'aïllament i la despoblació.¹² Potser, també, la donació de Cérvoles representà la compensació que Ramon Berenguer IV oferí als eremites per la renúncia i l'abandonament del territori concedit a Poblet.

Deixant de banda els motius i les circumstàncies que hi haguessin, el cert és que Ramon Berenguer IV el 1157 determinà fundar a la banda septentrional de la serra la Llena un monestir benedictí. Pot sorprendre, a primera vista, la decisió comtal, donada la proximitat de Poblet, ja que els dos indrets disten en línia recta dotze quilòmetres i mig, tot i que la serra la Llena interfereixi al bell mig i les aigües vagin a vessants diferents i, per tant, a comarques naturals distintes.

No ha d'estranyar, d'altra banda, que l'encàrrec de fundar un nou monestir es fes a tres promotors eremites, en lloc d'un altre cenobi, com s'esdevingué a Poblet. El cas no és insòlit en les fundacions monàstiques del nostre país en aquesta època. Disposem de diversos exemples de creació de cenobis a base de grups eremítics precedents: poden ser ben paradigmàtics el Cartoixà d'Escaladei, amb el precedent de Poboleda¹³, o el premostratenc de Bellpuig de les Avellanes amb el seu precedent eremític representat pel sacerdot Joan d'Organyà i els seus companys afincats a Sant Malet¹⁴, o el més proper de Vallbona, organitzat com a monestir cistercenc per l'eremita Ramon.¹⁵

Cal que ara ens deturem a analitzar, ni que sigui breument, la personalitat de Ramon, un dels tres eremites als quals fou concedit el lloc de Cérvoles.

3. L'eremita Ramon, promotor i organitzador de centres eremítics a la Catalunya Nova

Així com de Ramon Homededéu i de Guillem no n'hem trobat cap altra traça en la documentació, llevat de la constatació que eren els beneficiaris de la donació de Cérvoles i els encarregats de dur a terme la fundació benedictina, de l'eremita Ramon disposem de diverses notícies documentals, a banda d'un text hagiogràfic de la seva vida, redactat després del seu traspàs, denominat *Vita beati Raimundi confessoris*. Gairebé totes aquestes notícies estan relacionades, tal com veurem, amb els precedents eremítics i els orígens del monestir de Vallbona.

¹² Una referència a aquests possibles eremites es troba a les fitacions del terme de Vimbodí, quan Ramon Berenguer IV concedí, el 30 de novembre de 1151, aquest lloc als habitants que ja s'hi havien afincat i als futurs pobladors. Concretament, el document que enregistra la carta de població posa com a fitació del terme per la seva banda meridional "in Ermitas", que podria fer referència a l'existència de les cel·les que ocupaven els hipotètics ermitans (vegeu el document sencer de A. ALTISENT: *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 143, pàgs. 129-130). L'existència prèvia d'anacoretes en el sector que fou donat a l'abat Sanç de Fontfreda la recull també el P. Agustí Altisent (Agustí ALTISENT: *Història de Poblet*, Abadía de Santa Maria de Poblet, 1974, pàg. 52, nota 1).

¹³ Ezequiel GORTI JUANPERE: *Santa Maria d'Escaladei*, a *Catalunya Romànica*, XXI, *El Priorat*, Barcelona, 1995, pàg. 406.

¹⁴ Eduardo CORREDERA GUTIÉRREZ: *Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes*, a *Catalunya Romànica*, XVII, *La Noguera*, Barcelona, 1994, pàgs. 388-389.

¹⁵ Josep Maria SANS I TRAVÉ: "Precedents, fundació i primers anys del monestir de Santa Maria de Vallbona (1154-1185)", *Anuario de Estudios Medievales* 29 (1999), pàgs. 959-1003.

La informació de què disposem presenta Ramon com un ermità afincat en aquesta banda de la frontera occidental del comtat de Barcelona quan encara hom havia de recuperar Siurana.¹⁶ Precisament els guerrers islàmics d'aquest lloc trencaren en diverses ocasions la pau de l'anacoreta destruint la cova on vivia i fins i tot emportant-se'l presoner a Siurana.

La fama de santedat de Ramon o el seu estil de vida atregué ben aviat deixebles d'ambdós sexes que, rebutjats inicialment, després de moltes pressions foren autoritzats a compartir amb ell les mateixes experiències religioses. Probablement amb motiu del lloc on s'havia establert o organitzat una comunitat eremítica, a les valls septentrionals de la Serra del Tallat, aviat se'l conegué amb l'apel·latiu de Vallbona: Ramon de Vallbona. Aquí, on després cristal·litzaria la seva obra i, a més de l'eremitori de Santa Maria de Vallbona, hi organitzà el del Sant Esperit i el de Colobres. Sembla que tots aquests centres foren mixtos, integrats per homes i dones.

La seva tasca no se cenyí només a aquest indret, on el 1154 hi consta l'existència d'una església ermitana dedicada a Santa Maria, sinó que el seu proselitisme l'abocà a crear altres centres, com ara el de Cérvoles o el del Montsant, on el 1164 rebia el lloc de Poboleda del castlà de Siurana, Arbert de Castellvell.¹⁷

L'esforç organitzatiu i directiu de Ramon esmerçat en atendre tots aquests nuclis eremítics fundats per ell o bé posats sota la seva gestió, de ben segur que no li permeteren la dedicació necessària per a dur a terme l'encàrrec comtal relatiu a la fundació del cenobi benedictí de Cérvoles. També és probable que els altres dos companys beneficiaris de la donació d'aquest lloc –Ramon Homededéu i Guillem– no tinguessin l'empenta de Ramon de Vallbona per tirar endavant

amb celeritat i eficàcia el projecte de Ramon Berenguer IV. D'altra banda, no es pot obviar que en aquells anys, Vallbona, amb la seva complexitat de centres i diversitat de membres, devia ocupar d'una manera molt principal les preocupacions de Ramon.¹⁸

4. L'actitud de Poblet, motiu determinant de l'abandonament del projecte de Cérvoles

Quan la notícia de la voluntat comtal d'erigir una abadia benedictina a Cérvoles arribà a coneixement dels monjos de Poblet, aquests tingueren una seriosa preocupació. Presidia aleshores la comunitat pobletana l'abat Grimoald (1155-1158?) que maldava, en aquests primers anys de la singladura del cenobi, per consolidar la fundació incrementant el nombre de membres de la comunitat, edificant aquelles parts del cenobi més imprescindibles per al normal desenvolupament de la vida monàstica, rompent i conreant les terres del terme i acceptant les donacions que implicaven un augment de les propietats.¹⁹

A Poblet, amb el prestigi inicial que li donà el fet d'haver estat fundat per Ramon Berenguer IV, i també el de ser el primer monestir de monjos blancs al comtat de Barcelona, no li va caure gens bé tenir un monestir competidor, ni que fos benedictí, al seu costat, perquè només ell sol volia aprofitar la seva fama i la promesa de les seves gràcies espirituals a favor dels seus benefactors. Per això, la comunitat cistercenca utilitzà tots els mitjans a l'abast per neutralitzar la possible força del seu rival.

En primer lloc, s'introduí dominicalment a Cérvoles, atès que el 24 de juny de 1161 l'abat Esteve de Poblet

¹⁶ Notícies sobre aquest personatge es troben a Jaime PASQUAL: *Carta al Marqués de Capmany*, Barcelona, 1837, pàgs. 6-8, 10-13, 26-30, números 2-7, 11-12, 14, 18 i 33-37; Josep LLADONOSA: *El Real Monasterio de Santa Maria de Vallbona (Octavo Centenario de su fundación)*, 1157-1957, Lleida, 1957, pàgs. 15-20; Agustí ALTISENT: "Ramon de Vallbona i l'eremitori de Poboleda", *Studia Monastica*, 10 (1968), pàgs. 141-149; Josep Joan PIQUER I JOVER: *Abaciologi de Vallbona (1153-1977)*, Santes Creus, 1978, pàgs. 30-38; Josep Maria SANS I TRAVÉ: *Història del Tallat*, Lleida, 1986, pàgs. 40-53; Josep Maria SANS I TRAVÉ: "Precedents, fundació i primers anys del monestir de Vallbona (1154-1185)", *Anuario de Estudios Medievales*, 29 (1999), pàgs. 959-1003, *passim*. Un resum biogràfic sobre aquest personatge es pot veure a Josep PREIXENS I LLEVADOT: "Ramon de Vallbona. 800 anys abans de la ruta del Císter", *LECTURA*, Diumenge, 18 de desembre de 1994, pàgs. 24-25.

¹⁷ Agustí ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 264, pàg. 209.

¹⁸ Josep Maria SANS I TRAVÉ, "Precedents, fundació i primers anys del monestir de Vallbona (1154-1185)", *Anuario de Estudios Medievales*, 29 (1999), pàgs. 973-975.

¹⁹ Jaime SANTACANA TORT, *El monasterio de Poblet (1151-1181)*, Barcelona, 1974, pàgs. 31-35.

rebia gratuïtament de Berenguer Camperol les terres conreades i ermes que hi tenia.²⁰ Desconeixem en què consistirien i quin abast tenien aquestes propietats, així com també de quina manera les havia aconseguit l'esmentat Berenguer.

A Poblet li resultà molt positiu haver aconseguit penetrar dominicalment a Cérvoles, ja que disposà de la base territorial per organitzar-hi una granja que havia de representar un element ben palès del seu assentament a l'indret. El lloc era, d'altra banda, ben apte per a la fundació d'aquest tipus d'explotació agrària i ramadera cistercenca, atès que la distància que el separava de Poblet permetia complir amb el precepte inicial —que després s'hagué de modificar— que manava que les granges havien d'estar a menys d'una jornada de camí del monestir al qual pertanyien.²¹ Poblet, doncs, s'apressà a dur a bon terme aquest projecte, com ho prova el fet que quan el 13 d'agost de 1162 obtingué del papa Alexandre III un privilegi de confirmació i protecció dels seus béns i drets, s'esmentí específicament la "granja de Cérvoles".²²

Per aturar, tot i haver donat ja el primer pas amb l'organització d'una granja, el projecte de creació d'un monestir benedictí a Cérvoles calia encara una actuació més contundent. Aquesta es va presentar ben aviat, quan Guillem II de Cervera i la seva dona Ermessenda, senyors d'una bona part d'aquest territori, ingressaren el 29 de desembre de 1163, com a donats en la confraternitat del Cister a Poblet, deixant-se per enterrar al monestir²³. Com a recompensa, el matrimoni concedia als monjos el lloc de Cérvoles, tal com ells ho posseïen, és a dir, excloent de la donació la partida de la Coma Fumada, que pertanyia als anteriors concessionaris, els tres ermitans Ramon Homededéu, Ramon l'eremita i Guillem. A més, aquests nobles donaven als monjos quinze parellades de terra, on volguessin dins el terme, en propietat alodial.

El monestir tingué cura que el pergamí que enregistrà aquest acte, de tanta transcendència per a la futura vinculació de Cérvoles amb Poblet, fos signat posteriorment fins i tot pel monarca Alfons I. En efecte, l'instrument original que es conserva no recull la sig-

natura del monarca, que fou passada a una còpia posterior que no s'ha conservat, per bé que sí que figura en altres instruments basats en aquesta segona còpia perduda.²⁴

Era del tot evident que, després d'aquesta jugada forta de Poblet a Cérvoles, poques possibilitats tenien els eremites de dur a terme el projecte auspiciat per Ramon Berenguer IV. A més, ara, el nou monarca, el seu fill Alfons, s'havia decantat també a favor de Poblet signant ell mateix la donació de Guillem II de Cervera i Ermessenda.

La nova situació creada de ben segur que faria replantejar a Ramon un capteniment divers en relació a Cérvoles. D'entrada, apartà el projecte d'erigir l'abadia benedictina a aquest indret perquè, de fet, no podia competir amb la potència i el dinamisme dels cistercencs. I en segon lloc, dedicà els seus esforços a atendre i solucionar la problemàtica que en aquells moments s'havia originat arran de l'existència de diversos centres al sector del Tallat.

D'altra banda, els esforços esmerçats pels cistercencs a Cérvoles donaren ben aviat els seus fruits, ja que a finals de la dècada següent a la seva adquisició consta en ple rendiment la granja que hi havia organitzat. En efecte, el 1179, el centre, que s'havia especialitzat en la producció cerealística i de bestiar, disposava de 12 parells de bous, 150 cabres, 47 caps de bestiar entre ovelles i anyells, 1 somera, 2 mules i 3 egües, i proveïa el monestir anualment, després de descomptar el que necessitaven i consumien els residents, de més de 500 mitgeres entre forment i ordi, mentre que el seu valor s'elevava a l'important suma de 3.000 morabatins d'or.²⁵

5. L'acord de Ramon de Vallbona amb el monestir de Poblet sobre Cérvoles (1 d'abril de 1171)

Tot i les dificultats que hagueren de superar els tres beneficiaris de Cérvoles per tal d'establir-se en un sec-

²⁰ Agustí ALTISENT: *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 221, pàgs. 182-183.

²¹ Agustí ALTISENT: *Les granges de Poblet al segle XIV. Assaig d'Història Agrària d'unes granges cistercenques catalanes*, Barcelona, 1972, pàgs. 11-13.

²² Agustí ALTISENT: *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 228, pàgs. 186-187.

²³ Agustí ALTISENT: *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 251, pàgs. 200-201.

²⁴ Agustí ALTISENT: *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 251, pàgs. 200-201, especialment nota 8.

²⁵ Agustí ALTISENT: *Les granges de Poblet al segle XIV. Assaig d'Història Agrària d'unes granges cistercenques catalanes*, Barcelona, 1972, pàgs. 14 i 16; Agustí ALTISENT: *Història de Poblet*, Abadia de Santa Maria de Poblet, 1974, pàg. 59.

tor del terme –deshabitat i erm, per abandonament dels anteriors ocupants des de feia anys—²⁶ no es pot dubtar que els eremites prengueren possessió i iniciaren el conreu de les sis parellades que el comte Ramon Berenguer IV els concedí el 1157. Aquestes terres estaven situades a la banda septentrional del terme, aleshores anomenada Coma Fumada, avui una partida de la Pobla de Cérvoles, on es troben les restes de les primeres construccions eremítiques i especialment els afegits provinents de l'actuació de Poblet.²⁷

Des de la concessió d'aquesta propietat fins a la seva alienació –tal com veurem tot seguit–, havien passat catorze anys, un temps suficientment llarg perquè canviessin algunes circumstàncies que obliguessin a adoptar noves decisions i orientacions.

Al llarg d'aquests anys havien variat algunes peces importants del marc general on estava implicat Ramon de Vallbona. A principis de la dècada dels setanta, aquest promotor de l'eremitisme disposava dels següents centres: els inicials, situats a redós de la serra del Tallat: Santa Maria de Vallbona i el Sant Esperit; un altre, al Montsant, a Poboleda; i un tercer, a Cérvoles. Potser encara se n'hi hauria d'afegir un altre a Colobres, al sector del Tallat.

De tots ells, Ramon de Vallbona actuava com a responsable jurídic i guia espiritual. Aquest acceptava els membres que desitjaven ingressar en la comunitat eremítica, els dirigia espiritualment amb la col·laboració d'alguns sacerdots que havien optat també per aquesta vida, garantia donar resposta a les seves necessitats materials i, així mateix, acceptava les donacions que feien els fidels per assegurar el seu manteniment. És probable també que, per tal d'atendre adequadament aquests centres dispersos, Ramon, tot i que residiria principalment a Vallbona, es desplaçés a aquests llocs realitzant una mena de visites canòniques per animar els seus companys, per extirpar defectes, adreçar els membres a una major perfecció ascètica i prendre, si calia, aquelles mesures organitzatives encaminades a la consolidació de cada grup. A finals de març de 1171 Ramon realitzà una d'aquestes

visites a Cérvoles. També aquí havia canviat la situació, ja que els dos companys que inicialment s'hi havien establert amb ell, o havien mort o bé s'havien traslladat a un altre eremitori o potser havien optat per la vida cenobítica ingressant al monestir de Poblet. De fet, en aquesta època només hi consta el seu deixeble Bernat. El veïnatge del cenobi cistercenc va representar una alternativa per a tots aquells homes que, ansiosos d'una major perfecció evangèlica, desitjaven abandonar el món material i dedicar-se a les coses espirituals, perquè el Cister, amb un replantejament més autèntic de la religiositat benedictina, propugnava una austeritat i una pobresa més intenses i una major intensificació de la vida comunitària i de treball.

Per aquest motiu, Poblet concentrà la immensa majoria de les vocacions de joves de la contrada amb inquietuds religioses. Potser aquesta circumstància fou una de les causes, entre altres, que determinaren que Ramon de Vallbona, descartada ja l'erecció d'un monestir benedictí, fins i tot desistís de lluitar per la permanència i continuïtat de la petita comunitat eremítica de Cérvoles.

Més encara, de ben segur que el mateix Ramon de Vallbona restà enlluernat per la fascinació monàstica dels monjos blancs de Poblet, pel seu comportament exterior, per la seva actitud pacífica davant la vida, per l'elegància i austeritat de les construccions del cenobi tot just iniciades, pel fervor, la participació i solemnitat de les seves funcions litúrgiques, per aquella manera de viure tan senzilla i, al mateix temps, tan reglada. De ben segur que Ramon, davant uns models tan edificants i exemplars, també hauria optat per seguir aquest mateix camí si no hagués tingut la missió de dirigir i tenir cura com a màxim responsable i guia espiritual de les comunitats eremítiques per ell fundades o bé que s'havien posat sota la seva direcció.

En certa manera, però, Ramon trucà a les portes de Poblet i el monestir l'acollí i l'acceptà com a monjo, per bé que com un monjo *especial*, que, sense residir en el monestir, portà l'hàbit i conformà el seu viure a

²⁶ L'existència d'un poblament sarraí anterior resta confirmada per la partida anomenada Lo Castell, situada a la banda meridional del terme, que devia fer referència a una antiga torre de defensa o petita fortificació sarraïna (Vegeu Josep PREIXENS I LLEVADOT, "La Pobla de Cérvoles del segle XII a l'any 2000", *LECTURA*, Diumenge 8 de gener de 1995, pàg. 24).

²⁷ Devem la identificació d'aquestes restes a l'historiador Josep Preixens i Llevadot (vegeu l'article citat més amunt sobre la Pobla de Cérvoles).

les exigències espirituals del Cister. I fins i tot, s'assegurà que, després del seu traspass, fossin fets per a la seva ànima els mateixos sufragis que a Poblet es dedicaven als propis frares de la comunitat.

Tot això – i alguna cosa més que diré tot seguit – pactà Ramon de Vallbona amb Poblet, oferint a canvi els drets que tenia a Cérvoles.

En efecte, l'1 d'abril de 1171, l'eremita, acompanyat del seu germà Pocolull –que tantes vegades havia estat al seu costat, en viatges i estades a centres– i del seu deixeble Bernat, es reunia al monestir de Poblet amb l'abat Hug, el prior Esteve, fra Bernat de Portarrègia, el cellerer major fra Pere de Queralt, fra Joan de Seu i fra Arnau d'Artesa per signar solemnement un acord que recollia els compromisos assumits per cada part.²⁸

Per consegüent, Ramon de Vallbona, en base als pactes convinguts, cedia a Poblet tots els drets que tenia a Cérvoles, de manera que en l'esdevenidor el monestir en seria el seu propietari absolut. En compensació, els cistercencs acceptaven Ramon i el seu deixeble Bernat com a confreres del monestir, de manera que, tal com hem dit, a la seva mort es farien per a les seves ànimes els mateixos sufragis que s'aplicaven als monjos pobletans.

Els representants cistercencs es comprometien, per la seva banda, a més, a assegurar el manteniment dels anacoretas, de manera que cada any els donarien dotze mitgeres de farina per als dos, i a Bernat, per a vestir una cogulla, mentre que a Ramon li proporcionarien, per vestir una túnica, una cogulla, un escapulari, dos parells de sandàlies, un capell rodó i, a més, cada Quaresma, un càntir d'oli a mesura de Tortosa.

Finalment, es convingué que Poblet construïria a Cérvoles un eremitacle –probablement semblant a aquell de què Ramon disposava a Vallbona–, integrat per un petit oratori i una cel·la annexa, de tot el qual

fins i tot se n'establien les característiques. Els materials de construcció havien de ser pedra i morter, mentre que les mides de l'esglesiola es fixaven en cinc brases de llargària per dues d'amplària, que s'hauria de cobrir amb teules i maons. Tot el que hi hagués en aquest eremitacle, després de la mort de Ramon, passaria a plena propietat de Poblet, per bé que si sobrevivia Bernat, aquest en podria fruit de per vida.²⁹

Amb aquest acord de l'1 d'abril de 1171 es tallava definitivament el projecte monàstic de Cérvoles que catorze anys abans havia concebut Ramon Berenguer IV. Definitivament, també Cérvoles s'integrava de ple en el domini territorial de Poblet.³⁰

El monestir, seguint la seva política de poliment dominical de les propietats, procurà després obtenir les renunciacions dels que podien al·legar drets en els béns de Ramon de Vallbona a Cérvoles: el seu nebot, Ramon Potelles, fill del seu germà Pocolull, i el monestir de Vallbona, hereu jurídic de tots els béns de l'eremita. Amb el primer s'arribava a un acord el mes de setembre del 1179: per la cessió dels seus possibles drets, Poblet pagava 43 sous barcelonesos.³¹ La renúncia de Vallbona s'esdevingué uns anys més tard, l'abril del 1213, en què les monges canviaven amb Poblet els drets que podien tenir a la Coma Fumada de Cérvoles amb les terres que els cistercencs havien rebut a Rocafort de Guillem Arnau de Santa Fe.³²

Més encara, Poblet cercà les màximes garanties per a la seva possessió de Cérvoles tot aconseguint, després de l'acord amb Ramon, la confirmació de la propietat per part del papa Alexandre III el gener del 1172³³ i del rei Alfons I a començaments del 1184.³⁴

Més endavant, els cistercencs s'apressaren a organitzar, a la propietat que els havia pervingut arran del pacte amb Ramon de Vallbona, una segona granja, que prengué el nom de Novella –per diferenciar-la de la que hi tenien anteriorment–, o bé Fumada, fent

²⁸ Agustí ALTISENT: *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 399, pàg. 300.

²⁹ Pensem que s'ha de rebutjar l'opinió de l'eminent historiador de Vallbona, Josep Joan Piquer, qui afirma que aquestes construccions foren bastides pel monestir de Poblet a Vallbona (Josep Joan PIQUER I JOVER: *Abaciologi de Vallbona (1153-1977)*, Santes Creus, 1978, pàg. 33). Els arguments a favor de Cérvoles els hem exposat a Josep Maria SANS I TRAVÉ: "Precedents, fundació i primers anys del monestir de Vallbona (1154-1185)", *Anuario de Estudios Medievales* 29 (1999), pàgs. 977-978.

³⁰ Aquesta possessió li comportà posteriorment diversos problemes al monestir de la Conca que analitzem en un treball actualment en premsa.

³¹ Joan PONS I MARQUÈS: *Cartulari de Poblet. Edició del Manuscrit de Tarragona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1938, doc. 148, pàg. 86.

³² Josep Joan PIQUER I JOVER: "Cartulari de Vallbona (1157-1665)", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* XXXVII (1977-1978), doc. 22, pàgs. 91-92.

³³ Agustí ALTISENT: *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177*, Barcelona, 1993, doc. 426, pàgs. 320-321.

³⁴ Joan PONS I MARQUÈS: *Cartulari de Poblet. Edició del Manuscrit de Tarragona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1938, doc. 33, pàgs. 14-15; Ana Isabel SÁNCHEZ CASABÓN: *Alfonso II Rey de Aragón, Conde de Barcelona y Marqués de Provenza. Documentos (1162-1196)*, Saragossa, 1995, doc. 384, pàgs. 513-515.

referència al nom de la partida on s'havien establert els anacoretas.³⁵

No volia acabar aquesta comunicació sense fer una breu referència a Ramon de Vallbona. Frustrat el projecte de Cérvoles, Ramon dedicà tots els seus esforços a gestionar els altres nuclis eremítics. A Vallbona, per exemple, aconseguí aquell mateix any, el 1171, la integració de la comunitat femenina en l'organització cistercenca i, com que no disposava de tradició cenobítica, obtingué del monestir navarrès de Tulebras la col·laboració de religioses perquè preparassin les futures monges vallbonines, de manera que quan el 9 d'abril de 1176 lliurava la seva ànima al Creador, Ramon deixava ben fixades les bases per a la consolidació de Vallbona com a monestir cistercenc femení.³⁶

Aquesta és, a grans trets, la visió que un interpretador del passat us ha ofert de l'intent no reeixit de fundació d'un monestir benedictí a les Garrigues. No podrem saber mai amb tota certesa si els esdeveniments i les circumstàncies que he exposat foren les que realment es van donar. A mi, em semblen versemblants. L'historiador interpreta a partir d'uns coneixements personals previs i d'unes fonts –a vegades molt migrades– que li suggereixen possibles fets que podrien haver ocorregut. Potser en cap altra professió com en la d'historiador és necessària tanta modèstia i humilitat.

³⁵ Agustí ALTISENT: *Història de Poblet*, Abadia de Santa Maria de Poblet, 1974, pàg. 59. Benet FARRÉ I LLORETA: *Història de la Poble de Cérvoles -Una vila fundada per Poblet-*, Ajuntament de la Poble de Cérvoles, 1987, pàgs. 47-51.

³⁶ Josep Maria SANS I TRAVÉ: "Precedents, fundació i primers anys del monestir de Vallbona (1154-1185)", *Anuario de Estudios Medievales* 29 (1999), pàgs. 984-988.